

אגדת ה'יום

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> ז-יג שבט >> גיטין לה-מא

תרגום חופשי וביאור

שמואל, בסוגיה הנוגעת לפרוזבול בשמיטה (שלא ניכנס אליה), התבטא בלשון "עלבון הדיינים".
הגמרא מבררת את כוונתו: הכוונה לחוצפה של הדיינים או לדאגה לנוחות שלהם?

ההוכחה היא דברי עולא (על חוצפתם של ישראל בחטא העגל):
עלובה כלה שזינתה בקרב חופתה, חצופה היא כלה שבאמצע חתונתה עם אדם אחד נישאת לאדם אחר.
אמר רב מרי בן בתו של שמואל: מהיכן לומדים זאת? מהפסוק "עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו". באמצע מסיבת החתונה של המלך, ריח הבושם של הכלה מתנדף ונעלם.
אמר רבא: בכל זאת זה ביטוי חביבות כלפי ישראל, נאמר שהריח התנדף ולא שיצר סירחון.

שאלות, כיוונים ונקודות למחשבה

האם הדוברים השונים בסוגיה על חטא העגל חולקים?
מסכימים? מה מחדש כל אחד?

מה בא לומר המשל לכלה שמזנה תחת חופתה? האם זה רק תיאור מחריד, או שיכול להיווצר מצב כזה? אם יכול, מה מסוגל להביא כלה למעשה כזה?

הפסוק "עד שהמלך במסבו" נשמע חיובי בהקשר המקורי, בושם הנרד הפיץ ריח טוב. מה מביא את המדרש לדרוש אותו לגנאי?

האם האגדה רק מבקרת את ישראל על חטא העגל, או מספקת גם לימוד זכות, או לפחות הסבר ממה נבע החטא?

חוץ מהקשר הלשוני, יש קשר בין חטא העגל לאמירה על "הנעלבים ואינם עולבים"? האם יש קשר בין חטא העגל לפרוזבול בשמיטה?

אגדה אחת בשבוע: גיטין לו ב

אמר שמואל: הא פרוסבלא, עולבנא דדייני הוא...
איבעיא להו: האי עולבנא, לישנא דחוצפא הוא או לישנא דניחותא הוא?
תא שמע, דאמר עולא: עלובה כלה שזינתה בקרב חופתה.
אמר רב מרי ברה דבת שמואל: מאי קרא? 'עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו' (שיר השירים א יב).
אמר רבא: עדיין חביבותא הוא גבן, דכתיב 'נתן' ולא כתיב 'הסריח'.

תנו רבנן: הנעלבין ואינן עולבים, שומעין חרפתן ואין משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין -
עליהן הכתוב אומר: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה לא).

מקורות מקבילים להשוואה:

עד שהמלך במסבו, רבי מאיר ורבי יהודה.
רבי מאיר אומר: עד שהמלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא במסבו ברקיע, נתנו ישראל ריח רע ואמרו לעגל: אלה אלהיך ישראל.
אמר ליה רבי יהודה: דין, מאיר! אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח, שלא נתן שיר השירים אלא לשבחן של ישראל. ומהו עד שהמלך במסבו? עד שהמלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא במסבו ברקיע, נתנו ישראל ריח טוב לפני הר סיני, ואמרו: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע... (שיר השירים רבה פרשה א)

כשההינומה נקרעה תחת החופה *העלמה בסוּאיה*

מרוב שמחה והתרגשות, אף אחד לא שם לב שהכלה בפאניקה איומה. זה התחיל שעתיים לפני כן, כשההינומה שלה נקרעה פתאום. היא כבר חשבה לבטל את כל החתונה או לברוח מהאולם, אבל ברגע האחרון חברה שלה הצליחה לתפור את הקרע הנורא באופן זמני. כמה זמני? "זה יחזיק משהו כמו שעתיים, לדעתי".

החופה הייתה אמורה להתחיל חצי שעה לפני כן. איך קרה שהכל התעכב? אולי חיכו לרב משה שהיה תקוע בפקקים ובושש להגיע, אולי אפילו – לא נעים להגיד – החתן הוא זה שמשך את ההתועדות שלו יותר מדי, וגם צעד די לאט לחופה. מכל מקום, עברו שעתיים, והכלה הרגישה שהתפירה לא תשרוד עוד זמן רב. ברוכים הבאים, לכבות פלאפונים, אשר אסר לנו את הארוסות, הרי את מקודשת, דוד החתן מכובד בהקראת הכתובה. זה היה יכול להיגמר בשלום, לולא החתן הביט בדוד והנהן בראשו, כאומר 'כן, אפשר, זרום עם זה'. 'אנו קוראים בפרשתנו על מעמד הר סיני, ובניית בית בישראל היא ממש כמו...! הדוד לא הספיק לסיים את המשפט. ההינומה קרסה, ועמה הכלה קרסה ארצה.

שני משלים מתארים את חטא העגל. הראשון הוא רדיקלי, בוטה, קשה לדמיין את המשל וגם קשה לעמוד באמירה הקשה של הנמשל. אולי בגלל זה בא המשל השני ומרכך את התמונה: במקום כלה מזנה, כלה שהבושם שלה איבד את האפקט שלו. לפי הפשט, "נרדי נתן ריחו" משמעו שהבושם הפיץ את ריחו הטוב; אולם לפי הפירוש הדרשני, הריח הטוב נדף ונדף עד שהתנדף לחלוטין, וכלום לא נשאר. באמצע החופה, ועוד חופתו של המלך, הכלה נשארה ללא בושם. מה גרם למחלוקת? אולי שימוש יתר בבשמים, אולי זה פשוט עניין של זמן. עם ישראל מוצא את עצמו, אחרי ארבעים יום שבהם היה מבושם במדרגה רוחנית עליונה, ללא שום רושם ממעמד הר סיני. אולי מפני שנסחף קצת עם האקסטזה הרוחנית, אולי בגלל הזמן שעבר בינתיים, מכל מקום הוא מאבד את כל ההשפעה המרוממת של מתן תורה.

הגמרא אינה מסיימת בזה. רבא שומע את המשל, וחשוב לו לחדד: "ועדיין חביבותא היא גבון, דכתיב 'נתן' ולא כתיב 'הסריח'". אולי לא נכון לומר שהשמלה נקרעה, זהו מצב נייטרלי: הבושם איבד את השפעתו החיובית, אבל גם לא הפיץ ריח איום ונורא. **הכלה נשארה כמו שהיא, במצבה הטבעי והאותנטי.** אמנם המשל הראשון זועק יותר מזה: הם נהיו גרוועים יותר מעם רגיל, הם עבדו עבודה זרה! אבל לפי המשל המרוכך יותר, עבודה זרה היא המצב הרגיל של עם בעולם פגאני. כאלה אנחנו: כשאנחנו לא עומדים מול האש הגדולה של מתן תורה, אנחנו חוטאים כמו כולם. **המדרגה הגבוהה הייתה מעין קסם חד פעמי, עם תאריך תפוגה:** אחרי שהאורלוגין צלצל שתיים עשרה, הנסיך התמהמה בנשף שלו, הקסם התפוגג. סינדרלה חזרה להיות שפחה.

מה יעשה חתן אמתי? ייקח את כלתו לחדר הייחוד, ינחם אותה, יאמר שלא משנה הבושם אלא מה שהיא באמת. הנסיך ימצא את סינדרלה, ויקבל אותה כמו שהיא, גם אם כבר אין לה שמלת נשף. אדרבה, **כשהבושם מתנדף הכלה נמדדת ביופייה הטבעי, האמתי, והקב"ה שיודע ומכיר ביופי הזה – מאפשר לנו עוד הזדמנות ונותן לנו מחדש לוחות שניים.** עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו, אבל צרור המור דודי לי, בין שדי ילין.

להפיץ אור, אבל בסבלנות

קטע מפרשנות האלצה

הראי"ה קוק, עין איה, שבת ט פא"פב

מתנה גדולה, סגולת עולמים של ישראל, היא הכרתה האלהית המטוהרה של כנסת ישראל, שהיא צריכה מטבעה הסתרה גדולה, צניעות פנימית וחשבון עצמי נפשי עמוק, עד שתתסד עמוק עמוק בכל מעמקי הנפש. ואז בהשלמתה והשלטתה הפנימית, שכללה את כל כוחות החיים, תוכל לצאת לאויר העולם, להודע לעין כל, בביטוי, בהוראת פעולה ותנועה ניכרת אל החוץ. אבל החשק הפנימי להתגלות מיד אל החיים, להסביר את התוכן האלהי המתגלה בפעולות מורגשות, בסימבולים מצויירים, זהו חפץ של ההתפרסמות הבאה בלא עתה, היא יכולה לעכב את הטוהר ולעורר את הזוהם הנסתר של הארס האלילי לשוב לפעולתו המכוערת. וזהו רז מעשה העגל, הפחזות של התפרסמות המונית, בהתוכן האלהי אשר הזורח במעמד העליון של הר סיני. ותחת אשר בעוד "שהמלך במסבו" דיה האהבה המסורתית לרוות כל נפש, ואין צורך לדיח מתפזר המורגש לעברים שונים, נתעקמה ההדרכה, ו"עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו", להגלות ולהתפרסם מה שהוא חבוי ומסותר...
... אבל אין זה קל לקול יסודי כי אם מין גבורה פנימית מתפרצת, שמקור תוכנו קשור הוא בהחפץ האומתי לצחצה כל המושגים, לרומם את העולם כולו משפלותו...

[ביאור: לפי הראי"ה, הבעיה לא הייתה התפוגגות הריח אחרי שהופץ, אלא עצם הפצת הריח הטוב. חטא העגל היה ניסיון להעביר את עבודת ה' לממד הגלוי, המפורסם, המונוני. זו משימה חשובה ועם ישראל אכן נועד לה, אך הוא הקדים את זמנו: קודם נצרך לימוד עמוק, פנימי, ורק לאחר שמבינים ומפנימים את התכנים הגבוהים והמורכבים – אפשר להפיץ אותם כלפי חוץ.]

כלי עבודה

פירוק לגורמים. לפעמים יש נטייה לקרוא את האגדה כמקשה אחת, אך לפעמים היא בנויה מכמה חלקים, שנאמרו בנפרד ואפילו בדורות שונים. במקרה שלנו, ההבחנה כי באגדה שלושה דוברים שונים פותחת פתח להבין שאין כאן עמדה אחת. כל אמורא מוסיף עוד פן בהבנת חטא העגל, ואולי אפילו חולק על שאר האמוראים.